

‘ובלבד שלא יספוג... שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול’. משמע לכאורה שמשום סחיטה אין בו. מכאן כתב הר"ד להוכיח גרסתו במשנה לעיל שחכמים מתירים לקנח בספוג אפילו אין בו עור בית אחיזה, מפני שאין תורת סחיטה בספוג; שאין המשקים מגופו כמו פירות שתהא סחיטתו תולדה של ‘דש’, וגם אין מקפיד על ליבוננו שתהא תולדה של מכבס. ואולם רש"י ותוס' ושאר פוסקים נקטו שאין מקנחים בספוג. ולדבריהם יש לפרש שכאן מדובר אף בספוג שיש לו בית אחיזה, ואף בהנחתו בלבד ללא קינוח (ע' בלשון רש"י במשנה) שאינו סוחט, ואף ביין מועט (ע' ראב"ה שכה, שבוה אינו סוחט) ואעפ"כ אסרו שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול [שמא יבוא לידי סחיטה, כפרש"י במשנה]. והריטב"א כתב שהטעם 'שלא יעשה כדרך חול' אינו מתייחס אלא על טיפוח השמן, אבל ספיגת היין בלאו הכי אסורה משום סחיטה.

‘נתפזרו לו פירות בחצר – מלקט על יד על יד ואוכל, אבל לא לתוך הסל ולא לתוך הקופה, שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול’. הרמב"ן פירש (עפ"י התוספתא) טעם האיסור משום שנראה כבורר. ומדובר שנפלו למקום עפר וצרורות, שלכך נקטו 'בחצר' אבל בית עשוי הוא להתכבד בכל יום, אבל מלקט קצת ואוכל מותר [שהרי בורר אוכל מתוך פסולת כדי לאכול לאלתר. ויש אומרים אפילו צוברם לתוך חיקו או כסותו על מנת לאוכלם לאלתר מותר, ויש אוסרים. ע' באור הלכה סוס"י שלה].

דף קמד

‘אמר להן מחמיר אני בחלב מבדם...’. עיקר מחלוקתם של רבי עקיבא וחכמים; רבי עקיבא סבר שלא נצרף ‘רצון’ בתחילה אלא במי גשמים שרובם לארצות ולאילנות ולאדם, וכן ביוצא מזיתים וענבים מפני שתחילתם אוכל וסופם משקה, אבל החלב שמתחילתו הוא משקה ורובו לאדם אין צריך רצון אדם להחשיבו, הן בחלב אשה הן בחלב בהמה. וחכמים חולקים וסוברים שגם חלב צריך רצון בתחילה, אלא שחלב אשה טמא שלא לרצון משום ‘דם נעקר ונעשה חלב’ והרי דם מטמא שלא לרצון שכן הוא סתם דם חללים (כדפרש"י) או משום שהיוצאים מן האדם נלמדים זה מזה (כפרוש ר"ש משאנץ). והוכיח רבי עקיבא שאין חלב אשה מטמא משום דם [או שאין להשוותו לדם, לפר"ש] שהרי החולב בהמה לרפואה גם כן טמא, שלא כמקומו דם לרפואה. [ובעצם בלאו הכי אין שייך לומר שהחלב מטמא משום ‘דם חללים’ שהרי אין שייך בו סברת ‘מה לי קטלא כולא מה לי קטלא פלגא’, אלא נקט רבי עקיבא דבר הברור שאם נתרבה חלבה ונוטף והנטיפה רפואה לה – מכשיר, הרי שאין זה ענין כלל לדם מגפתה].

ולא נמצאה תשובת חכמים על זה. ואפשר שסוברים שבשעה שנעקר הדם נחשב כ'קטלא פלגא' והריהו כדם מגפתה. [ולפר"ש סוברים חכמים שאף על פי שחלוקים דם וחלב בבהמה, למדים יוצאי האדם זה מזה] (עפ"י חזון איש מכשירין ו, ב).

(ע"ב) ‘אמר רב נחמן: הלכה כשל בית מנשיא בר מנחם’ – שהואיל והם נוהגים לסחטם וגם זה נהג כמותם לסחטם למשקים והחשיבם, אף על פי שרוב בני אדם אינם סוחטים הרימונים – אסור. מה שאין כן שאר פירות שאף מיעוט בני אדם אינם רגילים לסוחטם למשקים, גם אם זה סחטם בטלה דעתו אצל כל אדם ומותר (עפ"י רמב"ן).

'אמר ליה רבא לרב נחמן... אין, דתנן... אלא היינו טעמא'. נראה שאין זה ישוב דברי רב נחמן עצמו, שהרי משמע שרב נחמן תירץ כדר"א ורבא הקשה עליו 'מידי איריא...'. – אלא רבא מיישב דברי רבו שלא מטעמו. [ויותר נראה שאין זה מדברי רבא אלא סתמא דגמרא קאמר לה, שהרי לרבא דלהלן מתפרשים דברי רב חסדא מטעם אחר ואין ראיה לטעמא דאחשבהו]. גם יתכן שהתירוץ הקודם 'אין, דתנן המקיים קוצים...' אינו מדברי רב נחמן עצמו. וכן נראה מלשון הרישב"א (בד"ה כדרב חסדא) שבאים לישוב דברי רב נחמן עצמו.

(וע' בספר נפש חיה לר"ר מרגליות (רט,א) שהביא מכאן דוגמא שפעמים מישבים דברי חכם מסוים, אף כי הוא עצמו באר דבריו באופן אחר. וכ"כ התומים ביישוב דברי הראשונים, שאעפ"י שלא נתכוונו לטעם מסוים, מיד ה' עליהם השכיל לכוין לאמיתת ההלכה אף כי מטעם אחר. ובוה יש לפרש הערת התוס' סוכה ח סע"א. ואולם כאן יש לפרש בענין אחר כנ"ל).

'סוחט אדם אשכול של ענבים לתוך הקדרה אבל לא לתוך הקערה'. הסכמת הפוסקים הראשונים [דלא כנראה מפרש"י – ע' מאירי] שאין חילוק בין קדרה לקערה אלא סתם קדרה יש בה תבשיל וסתם קערה אין בה תבשיל, הלכך כל שסוחט על גבי אוכל מותר, שלא על גבי אוכל אסור, ללא הפרש בין כלי לכלי (עפ"י באור הלכה).

א. מדברי הבאור-הלכה נראה שדעת רש"י לחומרא, שלקערה אסור אפילו יש בה מאכל. וכן נקט החזו"ן-איש (נה,ו). ואולם הרדב"ז (ח"ב תרפו, הובא בשער הציזון שכ אות כג) פירש דברי רש"י כשאין שם אוכל, ואסור מדרבנן אעפ"י שבדעתו ליתן אכ"כ לתוך אוכל, כיון שאין הדבר מוכח וגלוי [ומשמע שבקדרה באופן זה מותר, שאל"כ מהו שחילקו בין קדרה לקערה. וצריך לדחוק לפי"ז מש"כ רש"י לתוך הקדרה – של תבשיל, לא שיש שם תבשיל אלא כלומר קדרה שמבשל בה. ואולם זהו חידוש שלא הוזכר בפוסקים. וצ"ע]. וכבר העירו (קול מבשר ח"ב ה; לית חן נה) שגם הרי"ד הבין דברי רש"י כן, וכך מתפרשים דברי המאירי. ואולם החזו"ן א הוכיח מדברי הרשב"א שיש בדבר חיוב חטאת. ויש חולקים – ע' לית חן שם.

ב. כתב רש"י שהחולב לתוך הקדרה אין זה דרך פריקתו והוי כמפריד אוכל מאוכל. ולפי זה נראה שיניקת חלב מאשה אף אם נחשיבו כאוכל ולא כמשקה (עתוס' בע"א ד"ה לא), הלא כך היא דרכו. וכן לענין שאיבת חלב מהאשה שהוא דבר הווה לעתים עתה – יש בדבר איסור תורה. כן כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ו ל וח"ו צט וח"ח פא), דלא כהאו"ש (שבת ת,י) שנקט לפטור כחולב לאוכל.

חליבה בשבת. החולב חייב משום מפרק (כדלעיל צה). והיא תולדת 'דש' (רש"י ותוס' שם; רמב"ם ת,ז; רי"ף ורא"ש). ונראה מזה שהלכה כרבי יהודה האומר יש דיישה שלא בגידולי קרקע (תוס' עג:). ואולם הרמב"ם פסק אין דיישה אלא בגידולי קרקע, ואף על פי כן החולב חייב משום דש מפני שהבהמה נחשבת גידולי קרקע (ע"ע רמב"ן ורשב"א לעיל; מגיד משנה; שו"ת הריב"ש קכא).

ור"י ורבנו תם (בספר הישר כג) פרשו שהחולב חייב משום 'ממחק' [אבל משום דש פטור לפי שאינו גידולי קרקע], שמחליק את הדד. ויש סוברים משום 'בורר' (ע' רשב"א בשם רבנו תם; מהרש"א) או משום 'גוזז' (תוס' הרא"ש לעיל צה בשם ריב"א; מאירי לעיל עג ועוד), או משום 'קוצר' (ע' ירושלמי ז,ב; רש"י ורש"ש לעיל שם; מנחת חינוך 'הקוצר' ב) או 'טוחן' (ע' יראים רעד).

ויש סוברים שלהלכה החליבה אינה אסורה אלא משום שבות (ע' רשב"א לעיל צה בשם רב האי גאון. ויש מפרשים כן בדעת הרמב"ם – ע' משנ"ב ובאה"ל תקה. וע"ע: חיי אדם קמד, בנשמת אדם; הר צבי כאן; חזו"ן איש נו).

נחלקו הראשונים האם התר זה של חולב לתוך אוכל, נאמר אף בשבת, כי לעולם נידונת הבהמה כ'אוכל' והרי זה כמפורר אוכל ומפרידו (רז"ה, ומובא ברמב"ן רשב"א ור"ן), או שמא רק ביום טוב התירו אבל בשבת שאסור לשחוט הבהמה הרי הבהמה כ'פסולת' ולא כ'אוכל', הלכך החולב דומה לדש שמפריד האוכל

מהפסולת (רי"ף ורא"ש ור"ת (בספר הישר כג נב). ודעת ר"ח שלהלכה אסור אף ביו"ט. ובתשובת משכנות יעקב (או"ח קב) מחמיר בחליבה על גבי אוכלין, ואפילו ביום טוב נסתפק אם להקל). ויש אומרים שבשבת אסור אבל פטור (רמב"ם, הובא במג"א. ובחזו"א פירש טעמו משום מוקצה. ובאגלי טל פירש בדעת הרמב"ם שחייב מהתורה).

נקטו הפוסקים שאם חולב מעל גבי האוכל ואינו נבלל בו אלא החלב צלול מעל האוכל – אסור [ולכן אמרו 'חולב אדם עז' – ולא 'עזיו', שבכמות גדולה של חלב שאינה נבללת עם האוכל – אסור]. וכן כתבו שגם אם הוא נבלל עמו, אם בדעתו להפרידו לאחר זמן – אסור, שזה בכלל חולב למשקה (עפ"י חזון איש נו; הר צבי כאן בשם הגרא"ז מלצר).

החזו"א (נו) האריך להוכיח שאין לחלוב אלא על ידי נכרי [או על ידי מכשיר חשמלי המופעל על ידי שיעון, אם לא משום חלול שבת של פועלי חברת החשמל – ע"ש לה, ד]. ואם אי אפשר – אין התר לחלוב אלא על הקרקע או על כלי מאוס, בענין שהחלב ילך לאיבוד. והוסיף שם דברים הנוגעים להעסקת פועלים ערבים לצורך זה, וזו לשונו:

'... ומכל מקום חייב כל אדם להשתדל לחלוב על ידי אינו יהודי, שזו דרך הישרה על פי התורה וסופה להתקיים וכן נוהגין בכל המקומות שהשבת אצלן ביוקר, ומדרך התורה להחזיק שלוו' עם כל אדם ולהעביר על המדה, וכמש"כ הר"מ פ"י מה' מלכים ה"ב, וכשם שאין ראוי לחכם לכעוס ולנקום במריע לו מתוך חולי רוח, כן אין ראוי לנקום ולשנוא את המריע מתוך חולי נפש המשכלת וחסר משקל המדות, ואין בין בליעל למטורף הדעת ולא כלום, וכל העונשים הוא להיות חכמים החכמים מוגבלה מאד ובלתי מספקת ליתן לפתאים ערמה, ההכרח להשתמש בעונשים להקים גדרי עולם שלא יהיה העולם טרף לשני בריאי הגוף וחלושי השכל, אבל העונש צריך להעשות מתוך יגון עמוק, נקי מרגש צרות עין בשל אחרים, ובהיות האדם בלתי שלם בתכלית השלמות ומורגז ביצר הרע, לא יחדל מלהיות רחמני ולהתירשל בשעה שמצוה לעשות דין, ואז ניתן לו להשתמש גם בהערת טבעת נקמה תחת פיקוח הדעת שאין הערתו בזה רק לזירוז הדין, וזהו בכלל בכל לבבך בשני יצריך'.

ע"ע בתשובת הגר"ע ובאגרת החזון-איש בשו"ת אחיעזר ח"ד ז.

דף קמה

רבי יוחנן אמר: אחד כבשים ואחד שלקות לגופן מותר למימיהן חייב חטאת'. הטעם שלגופם מותר ואין אוסרים כשאר מלאכה שאינה צריכה לגופה' – לפי שאין דרך דישה בכך, הלכך מותר אפילו לרבי יהודה המחייב על מלאכה שא"צ לגופה (עפ"י תוס' עג: ד"ה וצריך. ואין זה משום עשיית מלאכה כלאחר יד כי או היה בדין לאסור, אלא כאן עצם המלאכה מוגדרת לפי מטרתה [וכיו"ב מצינו פירוש 'אין דרך' במשמעות שאינה מלאכה כלל – ערש"י ג סע"א אין דרך הוצאה בלא עקירה והנחה. ולהלן קנג: כתב רש"י שאינה מלאכה כלל], ומצינו דוגמאות כיו"ב – ע' לעיל קיז. קלג. קמ. וע"ע דוגמות נוספות בקהלות יעקב סי' ב. ונתן שם גדר וכלל בעיקרון זה).

ויש להוסיף (עפ"י דברי התוס' בכתובות ו. ד"ה האי – אלא שהם כתבו לדברי רב, ואפשר שאף ריו"ח מודה לסברא זו) כיון שאין דרכם של כבשים ושלקות בסחיטה, אין שם 'משקה' על הנסחט והרי זה כמפורר את האוכל, אלא שאם סחט למימיהם סובר רבי יוחנן שהחשיבם להיות 'משקה' לכך חייב, אבל כל כמה שלא סחט למימיהם אין זה משקה, הלכך אין כאן מלאכת דישה כלל (עפ"י קהלות יעקב כתובות ג).